

МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ТВОРЧИХ ІГОР

У статті досліджуються аспекти музично-естетичного виховання молодших школярів засобами творчих ігор, проаналізовано види творчих ігор і методи їх застосування на уроках музики.

Ключові слова: естетичне виховання, музично-естетичне виховання, творчі ігри, музичні твори.

Актуальність дослідження визначається тим, що сучасний період розвитку суспільства, духовного й національного відродження висуває комплекс нових завдань щодо виховання підростаючого покоління, зокрема посилення зв'язку між культурою та освітою, важливість якого зумовлена ідеєю самоцінності національно-орієнтованого світогляду особистості. Розробка нових педагогічних технологій у навчанні й вихованні на сучасному етапі розвитку освіти визначається соціальним замовленням суспільства школі, що пов'язано з необхідністю формування естетично й емоційно розвиненої, творчої висококультурної особистості засобами мистецтва.

Відповідно до державних документів Законів України "Про освіту" (1991), "Про середню освіту" (2000), "Про охорону дитинства" (2001), "Національна доктрина розвитку освіти України у XXI ст." (2002), провідним завданням шкільної освіти є всебічний розвиток людини як особистості і найвищої цінності суспільства; серед її завдань естетичне виховання займає чільне місце – це збагачення культурного потенціалу майбутніх громадян, що ґрунтується на культурно-історичних та естетичних надбаннях українського народу, його традиціях й культурі; оволодіння цінностями світової музичної культури, загальнолюдськими надбаннями.

Мета дослідження – теоретичне обґрунтування та практично апробувати застосування творчих ігор на уроках музики в роботі з молодшими школярами.

Естетичне виховання молодших школярів є досить складним і довготривалим процесом, воно тісно пов'язано з культурним життям суспільства, з одного боку, воно відображає культурний прогрес, з іншого, – стимулює розвиток культури народу, активно впливає на створення нових духовних цінностей, є важливою складовою формування особистості людини.

Ю. Юцевич зазначає, що окремою галуззю естетичного виховання є музично-естетичне виховання, тобто – це сфера залучення членів суспільства до музичної культури, цілеспрямований розвиток музичних здібностей особистості, виховання цілісного відчуття, переживання і розуміння образного змісту музичних творів, засвоєння суспільно-історичного досвіду музичної діяльності, спрямований на формування і розвиток засобами мистецтв естетичних почуттів, переживань, понять, інтересів, потреб, смаків, оцінок, образного мислення, творчих здібностей, гуманістичного ставлення до навколишнього життя і мистецтва [11].

Питання музично-естетичного виховання розглядалися в працях педагогів (Н. Антоненко, В. Бутенко, Б. Бриліна, Л. Коваль, Г. Падалка, В. Сухомлинський, О. Рудницька та ін.), теорію й методику різних напрямів музично-естетичного виховання збагатили Б. Асаф'єв, О. Апраксина, В. Верховинець, Н. Ветлугіна, О. Гембицька, Н. Гродзенська, Ф. Колеса, М. Леонтович, С. Людкевич, Т. Овчиннікова, Г. Падалка, М. Румер, Я. Степовий, К. Стеценко та ін.

Музично-естетичне виховання збагачує внутрішній світ дитини, допомагає глибше сприймати, розуміти і відчувати музику, уважно ставитись до навколишнього світу [7].

Л. Масол вважає, що музично-естетичне виховання дітей сприяє розвитку загальної культури особистості, яка є адекватною реаліям та вимогам сучасного інформаційного суспільства. Воно оптимізує опанування естетичних понять, напрацювання естетичних вмінь, допомагає спрямувати інтереси, потреби, розвиває здібності завдяки спілкуванню з творами мистецтва. Проте для ефективного впливу музики на процеси художньо-естетичного сприйняття необхідно враховувати нахили сучасних школярів, а також психологічні умови, що визначають естетичні уподобання [8].

Великого значення в процесі музично-естетичного виховання набувають творчі ігри. Щоб розкрити роль і характер впливу творчої гри як засобу музично-естетичного виховання школяра, необхідно зосередити увагу на вивченні нових шляхів використання різноманітних ігор на уроках музики і в позаурочних формах роботи. Питання про те, у що грає дитина, чого навчається й до чого привчається у процесі гри, ми розглядаємо як ігрову діяльність, яка не є самоціллю, а ефективним засобом виховання і навчання [5].

Проблему пошуку нових шляхів використання гри в навчально-виховному процесі молодших школярів в умовах сьогодення розкривається в дослідженнях педагогів (В. Махров, В. Коваленко, В. Гуркова та ін.).

Як вид творчої діяльності гра спрямована на пізнання дитиною навколишнього світу шляхом активної співучасті у праці і повсякденному житті людей. При цьому мета зливається з мотивом гри, бо єдиною сполукою, що спрямовує активність дитини на заняття грою, є нестримне і палке її бажання до пізнання і активної участі в житті, праці дорослих з їхніми практичними діями, турботами. Змістом гри є, по-перше, знання про людей, їхні дії, взаємини, виражені в образах, мові, переживаннях і діях дитини. По-друге, способи дії з предметами в певних життєвих ситуаціях. І, по-третє, моральна оцінка і почуття, що виступають у судженнях про позитивні і негативні чинники, про корисні і шкідливі дії людей.

Результатом гри є сформовані уявлення дітей про життя і діяльність дорослих, їхні обов'язки, думки і взаємовідношення; виховання товариських почуттів, гуманного ставлення до людей; розвиток різноманітних

пізнавальних інтересів і розумових здібностей, що формуються в ігровій діяльності. У грі розвиваються спостережливість і пам'ять, увага, мислення, творча уява, воля. Найважливіший результат гри – глибока емоційна задоволеність самим її процесом, що найбільшою мірою відповідає потребам і можливостям дієвого пізнання навколишнього світу та активного спілкування між людьми.

Творча гра має свою структуру, де сюжетом стає сфера дійсності, яка відбивається у творчій інтерпретації гравців. Центральним компонентом у сюжетно-рольовій грі є роль, яку бере на себе учень і його імпровізаційні, ігрові дії. У розгорнутій формі гра є колективною діяльністю, де її учасники вступають у відносини співробітництва. Розгорнута гра за сюжетом об'єднує всіх її учасників одним задумом, де кожен із гравців вносить свою частку фантазії, досвіду, активності в інтерпретації схваленого задуму всією групою. Водночас кожен учень підкорюється правилам, яких вимагає взята на себе роль. Спільні переживання, захоплення творчою діяльністю, яка відображає життя з його пригодами, небезпеками, радощами і відкриттями, незважаючи на те, що багато робиться, "начебо", не заважає дітям переживати справжні почуття. Тому в грі створюються винятково сприятливі умови для розвитку колективістських відносин, почуття гуманізму. Залежно від вікових особливостей видозмінюється і характер творчих ігор, в молодшому шкільному віці вони вже досить складні за сюжетом й виконанням ролей [6].

Особливу привабливість творчим іграм надають пісні та інші музично-ігрові фольклорні твори, або створені видатними діячами України (М. Лисенко, М. Леонтович, К. Стеценко, П. Козицький, П. Демуцький та ін.), а також фольклорні записи К. Квітки, С. Титаренка, А. Коношенка, С. Дрімцова.

Проаналізуємо різні методика й підходи до використання ігор у музично-естетичній діяльності.

Теоретичні положення щодо проведення творчих музичних ігор блискуче втілює М.В. Верховинець у детально розроблених ігрових сценаріях, реалізувавши принципи науковості, наступності, природовідповідності. Учений справедливо вважав, що запропонований ним творчо-стимулюючий підхід до організації ігрової діяльності дозволить педагогу вивчити індивідуальні особливості дітей, створити умови для розкриття творчих можливостей кожної особистості [3: 27].

В.М. Верховинець розробив алгоритм підготовки і проведення музичних ігор із використанням українського фольклору. Етап підготовки включає утворення кола, чи рядочка, розучування пісні, призначення дійових осіб, ознайомлення з грою, вивчення танцювальних рухів. Оптимальною формою для проведення ігор уявлялося коло, з якого легко утворити півколо, рядочок, маленькі кола. Коло – це не звичайна форма розташування дітей, а символ гармонійності і завершеності, воно "єднає і приваблює дітей чимось світлим, чистим, що тишить душу дитячу, ніби погожа картина небосхилу, зірок, місяця, сонця" [3: 41].

На думку В.М. Верховинця щоб гра проходила весело і жваво, керівник мусить, по-перше, сам добре засвоїти гру, а по-друге, познайомитись з методикою і способом проведення гри, зуміти провести гру легко і якнайдоступніше для вихованців. Учений наголошував на необхідності дотримання демократичного стилю спілкування між педагогом і вихованцем: "Керівник не повинен бути педантом у грі. Не слід ... вимагати, щоб гра була проведена так, як вона втілюється в уяві вихователя" [3: 50], [3: 84].

Реалізацію індивідуального підходу В.М. Верховинець справедливо вбачав у наданні дітям можливості коригувати зміст і способи проведення гри. Педагоги, на його думку, повинні реагувати на кожне дитяче зауваження, запитання, доповнення, вносячи їх у гру, адже зауваження дитини є ознакою того, що вона цікавиться грою". Педагог застерігав від вимуштровування гри, немов для демонстрації стороннім людям. Ефективність гри вимагає ретельної підготовки педагога, продумування її змісту та послідовності ігрових дій. Успішне здійснення цієї настанови можливе тільки за наявності розвинутих творчих здібностей педагогів [3: 104].

Особливо педагогічно цінними він вважав музичні ігри, супроводжувані піснюю. На думку педагога, естетично ідеальною є така система виховання, в якій творчий розвиток учнів здійснюється на основі гуманістичної традиції. Доцільність використання з цією метою саме музичних ігор вчений пояснював психолого-фізіологічною природою людини (бажання рухатись, співати, самореалізовуватися у грі), а також етнічними особливостями українського народу, зокрема його музикальністю.

Всі ігри зі співами мають виконуватись ритмічно, тому педагогові необхідно самому бути добре музично підготовленим, щоб він міг легко передавати відчуття ритму учням.

Педагогічну цінність мають ритмічно проведені ігри, бо вони об'єднують дітей і перетворюють гру в серйозну згуртовану працю. Вчений, підкреслюючи що змістом життя дитини є гра, виділяв такі її функції: зміцнення дитячого організму виконанням фізичних вправ та танцювальних рухів; стимулювання дитячої фантазії, творчості; розвиток уваги, пам'яті, спостережливості, волі; розвиток естетичних почуттів; виховання самостійності, дійової рішучості; утвердження дружніх товариських стосунків у колективі, реалізація потреби у співробітництві; формування умінь, самоконтролю та саморегуляції (керування власними емоціями та почуттями); здійснення психотерапевтичного впливу на дитину шляхом акцентуації позитивних емоцій.

До основних форм роботи, музично-естетичного виховання, можна віднести такі: *дитячі творчі ігри, шкільний хор, ритмовий оркестр, груповий спів, слухання музики, музичні екскурсії, мистецьке оформлення свят*. Відомо, що основним завданням музично-естетичного виховання є виховання та підготовка такого слухача, який зміг би не тільки сприймати, але й сам пропагувати музичні цінності, розвиток ритмічного чуття, відчуття тембру, інтонації, нюансування, фразування.

Започатковуючи експериментальну роботу з молодшими школярами з музично-естетичного виховання, розглянемо деякі види творчих ігор. Серед них чільне місце посідає імпровізація (від фр. *improvisation*, італ. *improvvisazione*, від лат. *improvisus* — непередбачений, раптовий). Музичні імпровізації бувають різних видів, найпоширенішими серед них є співацькі й інструментальні [2: 289].

Досвід показує, що співацька імпровізація – одне з улюблених занять молодших школярів. Нею із задоволенням займаються усі діти, не лише ті, які добре вміють співати. У статті "Про музично-творчі навички в

дітей" Б. Асаф'єв писав, що головна мета співацької імпровізації – викликати в дітей "творчий музичний інстинкт", звернути їхню увагу на те, що вони співають – і грають, так відмовляючись від зайвого раціоналізму, автор порушує питання усвідомленого, аналітичного підходу до імпровізування [1: 34].

Як свідчить досвід, одним із завдань, які допомагають сформувати навички співацької імпровізації, є складання мелодії на запропонований літературний або власний текст. Учні можуть запропонувати кілька варіантів за допомогою вчителя, оцінюючи їх. Для цього перш ніж оцінити створену мелодію, учні повинні її проспівати, тобто запам'ятати й відтворити знову. Можна запропонувати імпровізувати підголосок до мелодії, якщо учні мають відповідні навички.

Основною формою організації музично-естетичного виховання в процесі експериментальної роботи стали уроки музики, на яких застосовувалися творчі рольові ігри. Це сприяло прояву творчих можливостей учнів. Наприклад, цікава і корисна творча гра супроводжувати на дитячих музичних інструментах пісню або твір під час слухання музики. Створюючи колективними зусиллями партитуру акомпанементу, ми враховували наступне: а) сильні долі слід виконувати яскравіше, слабкі — тихіше; б) можна іноді заповнити акомпанементом паузу в мелодії; в) коли музика розвивається й наближається до кульмінації, доцільно не лише посилити звучання, а й ускладнити супровід; г) змінюючи супровід у кожній частині твору, можна показати його форму.

Шумовий оркестр збагачували елементарною грою на різних музичних інструментах: сопілочках, дудочках, блок-флейтах, металофонах, тріодах і барабанчиках різних розмірів і звучання. Шумовий оркестр застосовувався як привід для рольової гри, імітації звуків тварин, пташок. Чим різноманітніші інструменти, тим яскравіше активізувалася фантазія учнів.

Тематичні цикли уроків допомагали наповнити ігри глибоким і пізнавальним змістом. Наприклад, ігри на теми природи урізноманітнювалися казковими персонажами, конкретними темами: "Птахи", "Квіти", "Дерева".

З метою удосконалення музичного творчого розвитку школярів використовувалися завдання з придумуванням мелодії до загадки та доспівуванням відповіді.

Пристаючи до проведення гри, учнів обов'язково попередньо знайомили з ігровим репертуаром. При цьому підбиралися такі пісні-ігри, які за змістом, формою, і способом проведення відповідали віковим особливостям учнів. Народні ігри-драматизації є віками перевіреним засобом виховання підростаючого покоління. В більшості таких хороводних ігор пісня, діалог, рухи органічно взаємопов'язані між собою. Крім того, ігри розвивають і загартовують дітей фізично, ознайомлюють їх з тими чи іншими трудовими процесами, вчать спостережливості, кмітливості. Це насамперед, ігри землеробської тематики, які в слові й пластиці відтворюють сівбу, вирощування, догляд, збирання, обробку польових та городніх культур. Прикладів таких хороводних ігор можна навести багато: "Мак", "А ми просо сіяли", "Ой на горі льон" та інші.

Українську народну творчість не просто вивчали, а вчилися з її допомогою висловлювати своє розуміння явищ навколишньої дійсності. Практичне освоєння фольклору, створення інтелектуального та естетичного фону, який передує розучуванню пісні – гри, сприяло залученню всіх учасників до творчої реалізації, у ході якої розкривалися здібності кожного учня.

Також ми використовували пісні сучасного композитора Е.Б. Бриліна, які створені відповідно до вимог програми "Музика", яка поєднує виконавську та різні форми творчої роботи з учнями, що створює умови для проведення цілісності уроку музики як уроку мистецтва. Основу текстів пісень складають вірші, які увійшли до методичного посібника С.Г. Мельничука та Т.Я. Довгої "Виховання поведінки молодших школярів" [9].

Узагальнюючи викладене, зазначимо, що результати застосування методів ігрової діяльності на уроках музики, довели що в дітей значно підвищилися знання з музичної грамоти, самостійність виконання творчих завдань, яскраво проявлялася емоційна чутливість, інтерес до музичних творів й музичної діяльності, що є важливим показником музично-естетичного виховання учня. У процесі практичної діяльності: співу, малювання, гри, інсценізації, танців – розвиток відбувався від наслідувальних дій до виникнення пошуку виразно-зображальних засобів, появи спроб самостійного перенесення набутого художнього досвіду у своє повсякденне життя, творчу ініціативу. Інсценування народних пісень, композиторів-класиків та сучасних авторів різних жанрів – ліричних, календарних, жартівливих, побутових відіграє важливу роль у вихованні культури школярів, формуванні естетичних та моральних рис характеру, застосування яких доцільне на різних етапах уроків.

Результати експерименту довели, що творча ігрова музична діяльність, не тільки сприяє музично-естетичному вихованню, а й посилює вплив міжпредметних зв'язків музики з літературою, живописом, історією, етнографією, хореографією, театралізованим дійством. Це підвищує ефективність вивчення предметів гуманітарного циклу в цілому, розширює кругозір школярів, посилює емоційно-естетичне сприймання матеріалу з інших предметів, поглиблює знання, про реальну дійсність та мистецтво.

ЛІТЕРАТУРА

1. Асафьев Б. (*Игорь Глебов*). Критические статьи, очерки и рецензии: Из наследия конца десятих – начала тридцатых годов [Текст] / Б.В. Асафьев. – М.; Л.: Музыка, 1967.
2. Большой толковый словарь по культурологии / упряд. П.А.Сапронов, Л.В.Щенникова, А.А. Радугина. – М.: ООО АСТ, 2003. – 512 с.
3. Ветлугина Н.В. Музыкальное развитие ребенка / Н.В. Ветлугина. – М.: Просвещение 1968. – 415 с

4. *Верховинець В.М.* Теорія українського народного танцю / В.М. Верховинець. – К.: Музична Україна, 1990. – 150 с.
5. Возрастная и педагогическая психология: [учебн. пособие] / [О. Скрипченко, Л. Волынская, З. Огороднийчук и др.] – К.: Просвіта, 2001. – 416 с.
6. *Выготский Л.С.* Представление и творчество в детском возрасте / Л.С. Выготский. – М., 1986.
7. *Зими́на А.Н.* Основы музыкального воспитания и развития детей младшего возраста: [учебник для педвузов] / А.Н. Зими́на. – М., 1993.
8. *Масол Л.М.* Програма Мистецтво / [Л.М. Масол, О.В. Гайдамака, В.Й. Горовенко та ін.]. – К.; Ірпінь: ВТФ "Перун", 2005. – 32 с.
9. *Мельничук С. Г.* Виховання культури поведінки молодших школярів [Текст] : посібник для студентів педагогічних факультетів та вчителів початкових класів / С. Г. Мельничук, Т. Я. Довга. – К., 1993.
10. *Сухомлинський В.О.* Серце віддаю дітям / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори у 5 т. – К.: Рад. Школа, 1977. – Т.3. – 398 с.
11. *Юцевич Ю.Є.* Музика. Словник-довідник / Ю.Є. Юцевич. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2003. – 352 с.

Подано до редакції 28.03.12
